

Saksdokumenter:

KM 12.1.1/11 Dnks identitet og oppdrag

KM 12.1.2/11 Kirke Nå (bok)

Den norske kirke som evangelisk-luthersk kirke i en økumenisk kontekst

Sammendrag

I 2007 tok Kirkerådets direktør initiativ til en refleksjonsprosess rundt det å være evangelisk-luthersk kirke i dag. En slik prosess var tenkt som et mulig bidrag inn i Den norske kirkes arbeid med reformer og andre aktuelle utfordringer. Prosessen har igangsatt et studieprosjekt i Teologisk nemnd, som gjennom konsultasjoner og en skriveprosess har ført til utgivelsen av boken "Kirke nå!" Boken er tenkt som en ressurs til hovedtemaene for Kirkemøtet 2010 "Luther glede", og Kirkemøtet 2011 "Å være evangelisk-luthersk kirke i dag". Kirkemøtet 2004 vedtok uttalelsen "Den norske kirkes identitet og oppdrag" – en uttalelse som gir uttrykk hva kirken er og hva kirken skal være. Årets sak om å være evangelisk-luthersk kirke setter fokus på visse sider ved KM-uttalelsen fra 2004.

Noe av hensikten er å bringe luthersk og økumenisk tenkning om det å være kirke inn i arbeidet med ny kirkeordning. Det omfatter på den ene side å formulere noen av de konkrete utfordringer Den norske kirke står overfor i sin samfunnskontekst, og nevne konsekvenser dette kan få for kirkens ordningsspørsmål, slik at kirken gjennom sine ordninger kan komme samfunnets behov for fellesskap og tjenester i møte. Det er viktig at dette ses i sammenheng med den konfesjonelle og økumeniske historie Den norske kirke står i.

Det er videre viktig at luthersk og økumenisk arv blir en synlig del i arbeidet med å implementere gudstjenestereformen. Det bør utarbeides forslag til hvordan vedtatte ordninger kan ivareta mennesker fra annen bakgrunn enn rent norsk eller luthersk, for eksempel gjennom bredde i bruk av språk, musikk, sanger og salmer.

Samarbeidet mellom menigheter og misjonsorganisasjoner har en lang tradisjon i Norge. Dette samarbeidet bør videreføres på en måte som kan bidra til synliggjøring av kirkens enhet. En bevisstgjøring av forholdet til luthersk arv og til misjonens økumeniske forpliktelser vil kunne bidra positivt til gjensidig konsultasjon og samarbeid mellom menigheter og misjon.

Oppfølging av KM-sak 07/09, om inkludering av innvandrere, berører en rekke områder i Den norske kirkes liv, bl.a. arbeidet med trosopplæring og implementering av gudstjenestereformen. Det innebærer aktiv tilrettelegging i menigheten for inkludering av innvandrere i forberedelse og oppfølging av gudstjenester, i dåps- og konfirmantopplæring, i diakonalt arbeid, samt i menighetens sosiale tiltak. I tillegg reiser aktivt arbeid med inkludering av innvandrere økumeniske spørsmål og konkrete utfordringer for arbeidet med ny kirkeordning.

En større internasjonal markering av reformasjonsjubileet planlegges i 2017, 500 år etter at Luther slo opp sine 95 teser på slottskirkedøren i Wittenberg i Tyskland. For mange kirker, ikke bare lutherske og reformerte, regnes dette som starten på en kirkereformasjon av internasjonal og historisk betydning. For en evangelisk-luthersk kirke som Den norske kirke er det en gyllen mulighet både til å hente frem arv og identitet, samtidig som det åpner for å markere et verdensvidt kirkefellesskap. Informasjon om en rekke lokale og regionale tiltak kan bidra til økt engasjement om luthersk arv i forhold til aktuelle spørsmål om kirkens tilstedeværelse over hele landet.

Forslag til vedtak

Kirkerådet anbefaler Kirkemøtet å fatte følgende vedtak:

1. Kirkemøtet ber om at refleksjonsprosessen som er initiert rundt det å være en evangelisk-luthersk kirke i dag, og det ressursmaterialet som er utarbeidet til tema, tas med i videre arbeidsprosesser og planer i Den norske kirke, nasjonalt, regionalt og lokalt. Kirkemøtet finner at et fokus på vår evangelisk - lutherske arv og en fortsatt bevisstgjøring om konfesjonell tilhørighet i Den norske kirke er viktig som en kilde til inspirasjon og fornyelse.
2. Kirkerådet bes om at hovedmomenter fra Det lutherske verdensforbunds dokument "Diakoni i kontekst" bringes inn i en norsk diakonal virkelighet, særlig gjennom arbeidet med å implementere Den norske kirkes diakoniplan. Videre bes Kirkerådet om å bidra med en luthersk forståelse av diakonien som kirkens karitative tjeneste inn i en bredere økumenisk kontekst, særlig gjennom dialogene i Porvoofellesskapet og blant de reformatoriske kirkene i Europa.
3. Mellomkirkelig råd bes om å ta refleksjon rundt luthersk arv og identitet med inn i videre arbeid med Den norske kirkes økumeniske engasjement. Kirkemøtet ber om at det utarbeides en handlingsplan for *økumenikk* som inkluderer grunnlagstenkning rundt den lutherske kirkes tilhørighet til den verdensvide kirke. En slik plan bør synliggjøre de eksisterende økumeniske relasjonene mellom Den norske kirke og andre kirker, både lokalt og globalt. Videre bør planen vise hvordan lutherske kirker bidrar inn i den økumeniske dialogen, så vel som påvirkes av det økumeniske fellesskap.
4. De sentralkirkelige råd bes arbeide med en 500-års markering av reformasjonen. I arbeidet bør lokale tiltak for markeringen i bispedømmene, og internasjonale tiltak

gjennom det Lutherske verdensforbund, de reformatoriske kirkene i Europa, og blant søsterkirkene synliggjøres. Det er ønskelig at markeringen er økumenisk, og samtidig synliggjør Den norske kirkes evangelisk-lutherske identitet.

5. Kirkemøtet ber Kirkerådet i samarbeid med Mellomkirkelig råd å videreføre refleksjonsprosessen etter KM 2011 slik at KM i 2017 kan behandle et forslag til profildokument om Dnks egenart i en økumenisk kontekst.

Bakgrunn

Kirkerådet har vedtatt at hovedtema for Kirkemøtet 2010 og Kirkemøtet 2011 skulle være knyttet til Den norske kirkes selvforståelse som evangelisk-luthersk kirke i dag. I den forbindelse ble Teologisk nemnd utfordret til å reflektere rundt temaet. Teologisk nemnd anså oppgaven for å være av en slik størrelse og art at det ville være nødvendig med en bredere studieprosess. Mengden undertema som ble berørt og mangfoldet av vinklinger, fikk nemnda til å arbeide mot en publikasjon med bidrag fra flere hold. Utfordringen for alle bidragsytere har vært å belyse tema fra forskjellige sider, med tanke på lutherske, økumeniske og aktuelle implikasjoner. Forfattere er dels hentet fra nemnda, dels fra fagmiljøer utenfor nemnda. Redaksjon for arbeidet har vært Teologisk nemnds arbeidsutvalg. Resultatet lanseres til Kirkemøtet 2011 gjennom bokprosjektet "Kirke nå! Den norske kirke som evangelisk-luthersk kirke".

På Kirkemøtet i 2010 ble emnet belyst gjennom Kirkemøtets hovedtema, "Luther glede", hvor biskop Helga Haugland Byfuglien holdt hovedtalen. Hovedtema for 2011 er "Å være evangelisk-luthersk kirke i en økumenisk kontekst". En innledning til hovedtema vil bli gitt med utgangspunkt i Teologisk nemnds bok "Kirke nå", med påfølgende panelsamtale.

I tillegg til innledning og panelsamtale vil emnet bli behandlet som egen sak i 2011. Sakens tittel indikerer at det er et stort og omfattende tema som tas opp. Det er derfor ønskelig at Kirkemøtet også i tiden frem mot 500-årsmarkeringen av reformasjonen behandler ulike aspekter ved det å være evangelisk-luthersk kirke. Særlig interessant vil det være å se Den norske kirkes pågående reformer i lys av kirkens konfesjonelle arv og identitet. Den norske kirke vil beholde sin konfesjonelle tilknytning, selv om statens endrer sitt forhold til kirken. Hvordan kan Den norske kirkes evangelisk-lutherske identitet positivt virke inn på en folkekirke med et endret forhold til staten? På samme tid har store samfunnsendringer ført til økt kulturelt og religiøst mangfold i Norge. På hvilken måte påvirkes Den norske kirkes lutherske identitet av dette mangfoldet, i forhold til å inkludere mennesker med annen kulturell og konfesjonell bakgrunn i kirkens liv? Hvordan kan Den norske kirkes konfesjonelle tilknytning virke positivt inn i et pluralistisk samfunn? Dette er spørsmål som berører sentrale dimensjoner ved det å være kirke. Kirkemøtet i 2011 vil særlig behandle Den norske kirkes evangelisk-lutherske tilknytning i en økumenisk kontekst. Hvordan kan Den norske kirkes konfesjonelle identitet bidra konstruktivt til arbeidet for Kirkens enhet? Og hvordan påvirkes og inspireres Den norske kirke av den verdensvide kirke?

Videre må saken sees i lys av Kirkemøtevedtaket i 2004 med uttalelsen "Den norske kirkes identitet og oppdrag" – en uttalelse som gir uttrykk for hva kirken er og hva kirken skal være. Årets sak om å være evangelisk-luthersk kirke setter fokus på visse sider ved KM-uttalelsen fra 2004.

Saksoreintering

Saken ”Å være evangelisk-luthersk kirke i dag” ønsker å invitere til en åpen refleksjon rundt Den norske kirkes arv og identitet som evangelisk-luthersk kirke, og kan slik være en viktig ressurs i Den norske kirkes møte med aktuelle utfordringer og oppgaver i en økumenisk og flerreligiøs sammenheng. Det fokuseres derfor på grunnlagstenkning rundt temaet, knyttet til forskjellige dimensjoner ved det å være kirke i dag.

I nyere tid har vi sett en rivende samfunnsutvikling i forhold til en global virkelighet. Dette gjelder endrede globale mønstre bl.a. for økonomi, migrasjon og kommunikasjon. Disse endringene medfører endringer i forholdet mellom stater, folk og religion. Det er ikke lenger en selvfølge at kristendom er et viktig bindeledd for det norske folk som nasjon. Alt dette utfordrer Den norske kirkes tanke om å være kirke, og vår måte å være kirke på. Hva er det som er evangelisk-luthersk? Mangfoldet i luthersk tradisjon i møtet med dagens mangfold bringer med seg spørsmålsstillinger det er viktig å reflektere videre over. Hva vil det si, for Den norske kirke, å være kirke i dag?

Disse spørsmålene aktualiseres i Den norske kirkes arbeid med de store reformene, ikke bare når det gjelder trosopplæring og gudstjenesteliv, men også i arbeidet med forholdet mellom kirke og stat og i utarbeidelse av ny kirkeordning. Det er behov for å se disse prosessene i sammenheng med luthersk arv og identitet, samtidig som en forholder seg til den konkrete virkelighet kirken møter i dag. Det handler om å bringe arv og identitet som evangelisk-luthersk kirke med seg på en konstruktive måte i møte med det bredere kirkefelleskapet, og i møte med samfunnet.

Konfesjonell arv og identitet

Hva menes med en evangelisk-luthersk identitet? I et stadig mer pluralistisk samfunn kan kjennskap til egen identitet være en viktig kilde til trygghet, og et sterkere utgangspunkt for god dialog. Fra et økumenisk perspektiv er ikke hensikten med saken å bidra til konfesjonalisme, men å stimulere til økt konfesjonell bevissthet.

I boken ”Kirke nå” har det vært et hovedanliggende å hente frem Den norske kirkes konfesjonelle arv for å belyse sentrale sider ved luthersk lære, både fordi dette kan bidra til klarhet i Den norske kirkes forståelse av seg selv som kirke, men også fordi det kan bidra til den verdensvide kirkes forståelse av evangeliets kjerne som konstituerende for kirken. ”Kirke nå” søker å belyse det å være evangelisk-luthersk kirke i dag, bl.a. ved å ta for seg hvordan Den norske kirke har fremstått gjennom en historisk og økumenisk kontekst. Gjennom flere artikler rettes det søkelys på den lutherske kirkes læregrunnlag og arv, og hvordan Den norske kirke har blitt formet. Samtidig trekkes arven fra før-reformatorkirke tid frem, både oldkirkelig arv og norsk folkereligøs tradisjon. Til sammen spiller disse tradisjonene en rolle i forhold til hvordan Den norske kirke fremstår i dag. Samtidig fokuserer boken også på at Den norske kirkes selvforståelse ikke nødvendigvis samsvarer med hvordan kirken blir oppfattet i dag. Den norske kirke majoritetsposisjon i

landet, innebærer at Den norske kirke selv rommer stor bredde i hvordan kirken oppfattes, både som kirke og samfunnsaktør. Forskjellig vektlegging av kirkens rolle i historien betyr at Den norske kirke forholder seg til en mangeartet identitet.

Den norske kirkes opprinnelse er først og fremst en felleskirkelig arv. Den kristne kirkes grunnlag er evangeliet om Jesus Kristus, slik det er overlevert i Bibelen. Kirkens liv kommer til uttrykk først og fremst gjennom forkynnelsen av evangeliet, Guds levende ord. De historiske kristne kirker har også en felles kristen arv i de oldkirkelige symboler, våre tre trosbekjennelser. Sammen med sakramentene, dåp og nattverd, formidler Ordet Guds hellige nærvær blant menneskene. Derfor betraktes Ordet og sakramentene som nådemidler. Ved at disse midlene er i bruk i åpenhet, i kjærlighet og tilbedelse, er kirken gjenkjennelig i verden. Med utgangspunkt i forkynnelsen av Guds ord og fellesskapet ved nådens midler, utfolder kirken seg også gjennom misjon og diakoni, preget av sosialt ansvar og i omsorg for skaperverket.

Samtidig som den er en del av den universelle kirke er Den norske kirke også formet av reformasjonen. Martin Luther levde i en tid hvor både ytre samfunnsforhold og indrekirkelige forhold ropte på reformer. Luthers reaksjon på samtiden var først og fremst knyttet til indrekirkelige forhold, og det han mente var vrang lære. Han formulerte sine hovedinnvendinger i 95 teser som han hengte opp på Wittenbergs slottskirkedør, et offentlig sted, i året 1517. Dette ble begynnelsen på en lengre strid med kirken, og førte til hans ekskommunikasjon. Samtidig hadde Luther både politiske støttespillere og teologiske meningsfeller som bidro til at hans ideer fikk fotfeste i noen deler av Europa. Andre steder i Europa utviklet reformasjonen seg i nye kirkelige retninger, som sammen med lutherske kirker i dag gjerne betegnes som de reformatoriske kirkene. Videre førte reformasjon med seg en motreformasjon, en indrekirkelig reaksjon som fikk konsekvenser for den romersk katolske kirke. I Danmark-Norge ble reformasjonen innført politisk, ved den danske kronprinsens konvertering til lutherdom. Det skulle likevel ta tid før den evangelisk-lutherske lære fikk grunnleggende fotfeste i det norske folk:

Den norske kirkes læremessige grunnlag er som hos de historiske kirkene, Bibelen, den apostoliske trosbekjennelse, den nikenske trosbekjennelse og den [athanasianske trosbekjennelse](#) (de oldkirkelige symboler). I tillegg fikk kirken i Danmark-Norge [Confessio Augustana](#) og Luthers lille katekisme med reformasjonen. Selv om andre deler av Konkordieboken ikke ble vedtatt som læregrunnlag for den lutherske kirke i Danmark-Norge, har bl.a. forklaringene til Confessio Augustana og Luthers store katekisme vært viktige. Katekismetradisjonen fikk stor betydning i Norge. Ved sin pedagogiske tilrettelegging av troen og det kristne liv har den vært aktivt lest og brukt i hjem og familie, så vel som i kirkens trosopplæring. Gjennom daglig bibellesing og bønn i hjemmet, gjennom søndagsskole- og konfirmantarbeid og søndagsgudstjenesten, har den lutherske arven preget land og kirke.

Luthers oversettelse av Bibelen og vektlegging av skriftlesing og forkynnelse på folks eget språk, gjorde kirkens budskap tilgjengelig på en helt ny måte for folk flest. Den lutherske reformasjonens vekt på myndiggjøring av den enkelte kristne, og lekfolkets

viktige rolle i kirken, har bidratt til mangfold og fornyelse i kristenlivet i Norge. Ikke minst har dette kommet til uttrykk gjennom organisasjonsliv og misjon, og gjennom vekkelsesbevegelser og pietismetradisjonen.

Etterfølgelse av Kristus er en felleskristen arv som også fant sin form i Den norske kirke. Samtidig brakte Luthers lære med seg en grunnleggende fornyelse i hvordan et liv i Kristi etterfølgelse skal forstås. Læremessig la reformasjonen særlig vekt på forståelsen av evangeliet som Guds erklæring av mennesket som rettferdig – av nåde alene og ved tro alene. Dette er en fundamental forståelse av evangeliet for en luthersk kirke. Slik sier Luther det i de Schmalkaldiske artikler: ”Denne læren går ut på at vi ”ved troen” (som St.Peter sier) får et annet og nytt, rent hjerte (Apg 15,9), og at Gud for Kristi, vår mellommanns, skyld vil holde, og holder oss for helt rettferdige og hellige. Selv om synden enda er i vårt kjød og ikke rett og slett er forsvunnet eller død, så vil Gud dog ikke tilregne oss den eller vite om den. På en slik tro, fornyelse og tilgivelse av syndene, følger nå gode gjerninger.” At vi ikke kan bli frelst ved egne gjerninger, men bare ved troen, var en innsikt som brakte med seg frigjøring fra menneskelige, lovformelige pålegg. Bare ved tro kan vi bli frelst, og denne troen er en gave som gis oss av ren nåde. Dermed står alle mennesker likt overfor Gud, uavhengig av det gitte utgangspunkt. Den lutherske lære om rettferdiggjørelse ved tro er et av de viktigste eksempler på et luthersk bidrag til en dypere forståelse av kristen tro inn i den økumeniske dialogen.

I sin hovedtale til Kirkemøtet i 2010 trakk biskop Helga Haugland Byfuglien frem tre hovedperspektiver på det å være evangelisk-luthersk kirke i dag: Kirken formidler Guds nåde i Kristus, kjemper for rettferdighet og er en mangfoldig kirke. Fundamentet for en slik kirke er nåden alene og Kristus alene: ”Dette fundamentet gir frihet til å tro og tjene vår neste og gi rom for nettopp et rikt mangfold, både innenfor vår egen kirke og ut i det store økumeniske fellesskapet, alt til Guds ære. Det er å være evangelisk-luthersk kirke i dag, med blikket mot fremtiden. ”Dette er et grunnleggende og frigjørende aspekt ved Den norske kirkes konfesjonelle arv som er viktig å ta vare på i møte med en endret samfunnsvirkelighet.

Kirkens rolle i verden

Den norske kirke er ikke alene om samfunnsaktuelle, sosialetiske eller indrekirkelige utfordringer, men lever i nærkontakt med et verdensvidt luthersk kirkefellesskap gjennom sitt medlemskap i Det lutherske verdensforbund (LVF). Den norske kirke har også et direkte forhold til flere lutherske søsterkirker rundt om i verden. I dette fellesskapet ligger et stort potensial for læring, for å dele erfaringer, teologisk refleksjon og for samarbeid i tjeneste.

Hovedtema på LVFs ellefte generalforsamling i 2010 var ”Gi oss i dag vårt daglige brød”. Temaet ga representanter for lutherske kirker verden over mulighet til å dele innsikt knyttet til sentrale sider ved det å være kirke. Et viktig budskap fra generalforsamlingen var den helhetlige sammenhengen mellom kirkens vesen og dens oppgave i verden. Samtidig som vår avhengighet av Guds nåde ble betont, la

generalforsamlingen også vekt på den gjensidige avhengigheten mellom oss som mennesker. Dette gir kirken et medansvar for menneskehetens store fellesskap, med konkrete utfordringer i kampen for rettferdighet, forsoning og miljø. For Den norske kirke har dette engasjementet vist seg på en rekke områder i nyere tid. Bærekraftreformen og engasjement for miljøet, kampen for økonomisk rettferdighet og et aktivt engasjement for fred er gode eksempler på kirkens profetiske rolle i samfunnet.

På samme tid som kirken vedkjenner seg et ansvar for fellesskapet, er det i mange sammenhenger debatt om kirkens rolle i samfunnsproblemer. Det ligger en spenning i forholdet mellom kirkens vesen og dens plassering i verden. Kirken har et kall til å forkynne Ordet og forvalte sakramentene rett på den ene siden, og er samtidig et forpliktende og moralsk fellesskap i samfunnet på den andre. For Luther eksisterte åndelig makt og verdslig makt side om side, og en kristen har rett og plikt til å lyde begge. Luthers lære om de to regimenter handler om de to måtene Gud styrer på. Guds rike, den åndelige verden, styres gjennom kirken, mens den verdslige styres gjennom staten. Kun der staten har sviktet sin plikt, og handler mot Guds ord, kan en kristen være ulydig mot staten ved å følge Guds ord. For Luther hørte kirken hjemme i det åndelige regiment, selv om kirken rent konkret var plassert i det verdslige. Utfordringen ved toregimentslæren handler i første rekke ikke om den enkelte kristnes rolle i samfunnet, men om kirkens rolle i verden. Har denne læren bidratt til at kirken har lukket øynene overfor statlige overgrep? Under apartheidregimet så LVF det nødvendig å utelukke sørafrikanske lutherske kirker fra fellesskapet. Fordi disse kirkene ikke tok et oppgjør med apartheidregimet, lærte de mot Guds ord. Begrunnelsen for utestengelse var altså vrang lære.

Vi har allerede sett hva Luther sier om rettferdiggjørelse ved tro i de Schmalkaldiske artikler (del III, artikkel XIII). I samme avsnitt fortsetter han: "Men vi sier også at dersom det ikke følger gode gjerninger, så er troen falsk og uekte." Kirken er en samfunnsaktør gjennom sin diakonale virksomhet. Statens og kirkens rolle i forhold til behovene i et fellesskap bestemmes ikke bare av teori, men av de faktiske forhold. Kirken har en rolle som bidragsyter overfor mennesker med ulike behov, både gjennom diakonale institusjoner (som helse-, rus-, barnevernsinstitusjoner og fengselsarbeid) og i lokalmiljøet (som arbeid med nettverk, inkludering og forebygging). Kirken har et diakonalt oppdrag i samfunnet, som "karitativ aktør" som svarer på behov hos enkeltmennesker og grupper, og som meningsytrer i etiske og politiske spørsmål.

Spørsmålet om hvorvidt kirkens liv og forkynnelse berører eller overskrider grensene mellom en verdslig og en åndelig makt blir særlig aktuell i møte med etiske og politiske samfunnsproblemer. Ettersom samfunnet endrer styresett, prioriteringer og normer, vil spenningen rundt etiske og politiske spørsmål ofte være kontekstuel betinget. Er det mulig for kirken å trekke en klar grense for sin rolle i en skiftende kontekst? Eller kan kirken romme, og leve med, forskjellige syn på sin rolle i samfunnet og i forhold til etiske og politiske spørsmål?

Midt i disse utfordringer har luthersk lære også en evne til å takle mangfold og pluralisme. Sentrum i luthersk lære er rettferdiggjørelse ved tro. I den augsburgske

bekjennelses paragraf 7 (CA VII), "Om kirken", sies det. "...kirken er forsamlingen av de hellige, der evangeliet blir lært rent og sakramentene forvaltes rett." Kirken *er* det stedet hvor dette skjer. Det er fellesskapet som utgjør kirken. Der Ordet forkynnes og sakramentene forvaltes rett, der skapes tro, og der føder troen de gode gjerninger. Utover det kan det eksistere forskjeller i spørsmål om ordninger. Dette gir oss stor frihet som kirke. Hvordan kan Den norske kirke bevare og utvikle ordninger som ivaretar det ene nødvendige, og som samtidig kan nå ut til og møte dagens mennesker på en god måte?

Dimensjoner ved det å være kirke og aktuelle utfordringer

Gudstjeneste

Den lutherske gudstjenestearven er rik. Interessant nok foretok Martin Luther selv sin egen gudstjenestereform. Noen av Luthers egne revisjoner av messen har blitt stående som særlig viktige i lutherske kirker. Både Luthers prosamesse "Formulae missae" og den folkelige salmemessen "Deutsche messe" har fått betydning for den liturgiske utviklingen i Danmark-Norge. Med Gustav Jensen fikk vi igjen prosamessen med innslag av salmemessen. Salmesangen, som bidro til menighetens egen deltakelse i gudstjenesten, ble et kjennetegn på den lutherske gudstjenesten. Skriftlesing og forkynnelse av Ordet på folks eget språk var grunnleggende. Viktig for Luther var også forvaltningen av sakramentene, og nattverden var en nødvendig del av gudstjenesten. Luthers egen reform av gudstjenesten bygger slik sett fullstendig på den gamle messen, men mysteriet i messen ble gjort tilgjengelig for folk, og deltakelse i gudstjenesten ble gjort mulig, ved bruk av morsmål, salmer og stedefeng musikk.

Søndagens høymesse i Den norske kirkes tradisjon har beholdt mange av de kjennetegn den gamle messen hadde. I den lutherske gudstjenestearven ligger altså også en eldre arv som vi deler med mange kirkesamfunn. Heri ligger det ikke bare gjenkjennelse, men også et nødvendig grunnlag for dialogen mellom kirkene. I tillegg har Den norske kirke gjennom mangeårig samarbeid i misjon og tjeneste, og gjennom økumenisk utveksling, mottatt og innarbeidet impulser som knytter oss til den verdensvide kirke. Mange av disse impulsene er knyttet til den før-lutherske arven, og bringer fremdeles med seg inspirasjon og fornyelse. Samtidig har Den norske kirke sett et behov for fornyelse, som i noen grad har likhetstrekk med behovet for å reformere gudstjenesten på Luthers tid. Språk, musikk og stedegengjøring har vært nøkkelford i de senere års arbeid med gudstjenestereformen.

I Norges Kristne Råds teologiske samtaleforum foregår nå en samtale som presenterer de forskjellige medlemskirkenes gudstjenester eller fellesskapssamlinger. Der ble Den norske kirkes gudstjeneste presentert slik: "Gudstjenesten er Kirkens hjerteslag. Der bekreftes Kirken og verden som Guds skapning. Der mottar de troende nåde i Jesus Kristus. Der lovsynger Åndens folk den treenige Gud. Gudstjenesten er ikke bare et tema blant andre temaer i den kristne troslære, men først og fremst et sted hvor troen og teologien både springer ut og vender tilbake." Både gudstjenestens forankring i felles

kristen arv, og evnen til fornyelse i gudstjenestens uttrykksformer, er kjennetegnet ved den lutherske gudstjenesten.

Gudstjenesten som stedet der det kristne fellesskap samles rundt Ord og sakramenter er ingen isolert begivenhet. Gjennom forkynnelse, forbønn, lovprisning og ved sakramentene, når gudstjenesten utover seg selv og nærer det kristne liv. Gudstjenestens betydning for livet før og etter gudstjenesten er en del av selve gudstjenesten. Et eksempel på dette er LVFs arbeid med diakoni, som nettopp løfter frem gudstjenestens forbindelse med diakoni. Dokumentet ”Diakoni i kontekst” sier: ”Tilbedelse og diakoni nærer og styrker hverandre i kirkens daglige liv. De fleste elementer i liturgien har en tydelig diakonal dimensjon. Når sakramentene blir forvaltet rett ..., formidler de nåde og diakonal identitet, både i den enkelte kristnes og i fellesskapets liv.” Et annet eksempel finnes i den ortodokse kirkelige tradisjon, hvor for eksempel praksisen med å bringe brød til de fattige etter gudstjenesten er beholdt, en praksis som gjerne blir kalt ”liturgien etter liturgien”.

Den norske kirkes behov for fornyelse og lokal tilpasning av gudstjenesten, og yngre generasjoner har ønsket en gudstjenesteform som i større grad engasjerer menigheten og yngre mennesker. Gudstjenestereformen har vært et enormt løft for å komme dette behovet i møte. Selv om mye arbeid er lagt ned gjenstår fremdeles den aller viktigste delen av reformen, nemlig implementeringen. Kan Den norske kirke sette reformen ut i live på en slik måte at menigheter opplever fornyelse og økt engasjement, og samtidig ivareta behovet for gjenkjennelse og finne kilder til fornyelse i den felleskirkelige gudstjenestearven?

Trosopplæring

Nært knyttet til gudstjenesten og det kristne liv er trosopplæringen.

Trosopplæringsreformens tanke om livslang læring har røtter tilbake til oldkirken. Samtidig er trosopplæring en hjørnestein i luthersk lære og trospraksis. Trosopplæring er først og fremst knyttet til dåpen og dåpsbefalingen. Gjennom dåpen blir den døde begravet med Kristus og reist opp med Kristus til det nye liv. I tillegg til å bli døpt til Kristus, motta Guds hellige ånd og bli tatt inn Guds menighet, er dåpen også begynnelsen på et nytt liv i helliggjørelse. Trosopplæringen kan i denne sammenheng forstås både som dåpsopplæring og som en pågående læringsprosess for et liv i helliggjørelse. I Plan for trosopplæring (2010) uttrykkes dette slik: ”Trosopplæring er å legge til rette for at den døde kan leve og vokse i et livsforhold til den treenige Gud.”

For Luther var den livslange opplæringen i kristen tro grunnleggende, noe både katekismene og oversettelsen av Bibelen til tysk vitnet om. Innsatsen for å gjøre Guds ord tilgjengelig og forståelig for den enkelte kristne gjennom katekismens tilretteleggelse av troslæren er særegen for Luther. Katekismetradisjonen har siden stått sterkt i Norge, ikke minst etter at konfirmasjonen ble innført. Med konfirmasjonen fikk dåpsopplæringen et dobbelt siktemål, både som dåpsopplæring og som opplæring til det kristne liv. For Luther var det viktig at den enkelte troende ikke bare skulle ha opplæring i forhold til det kirkelige sakrament, men forstå dåpens betydning for hele det kristne liv.

Selv om trosopplæringen lenge har vært en viktig del av det norske samfunnet, så vel som Den norske kirke, er premissene for å drive trosopplæring grunnleggende forandret i våre dager. Tidligere ble skolens kristendomsundervisning betraktet som kirkelig dåpsopplæring, både av samfunnet og av kirken. Med overgangen til KRL-faget i 1997 og innføringen av trosopplæringsreformen i 2003, ble dette endret. Trosopplæring i Den norske kirke skal vekke og styrke kristen tro, gi kjennskap til den treenige Gud, bidra til kristen livstolkning og livsmestring, samt utfordre til engasjement og deltakelse i kirke og samfunnsliv.

Mange opplever at unge i dag ikke lenger har det samme bevisste forholdet til luthersk identitet. Det er ikke dermed sagt at unge mangler interesse. Ungdommens Kirkemøte satte Luther på dagsorden i 2009, og temaet begeistret og engasjerte. UKM erkjente at en luthersk forståelse av egen identitet og tro kan åpne for dialog om tro i en pluralistisk samtid, fordi kjennskap til egen arv og identitet skaper trygghet. Det er viktig at menighetenes arbeid med trosopplæring og gudstjeneste løfter frem den lutherske arven på en slik måte at den fortsatt kan skape trygghet for unge mennesker i møte med en flerkulturell og flerreligiøs virkelighet. Trygghet på egen religiøs tilhørighet er viktig i et mangfoldig samfunn som utfordrer til toleranse og religionsdialog.

Kristen tro og tradisjon står sentralt i norsk kulturarv og inngår naturlig i den allmenndanning som hjem og opplæringsinstitusjonene står sammen om å formidle. Det er også et sentralt anliggende å bidra til at denne kunnskapen holdes levende og aktuell hos voksne. I en luthersk tradisjon spiller hjemmet en viktig rolle som trosfellesskap og læringssted, gjennom daglig trospraksis knyttet til liturgiske elementer, slik som Fadervår, trosbekjennelsen og lesning av katekismen. Samtidig som denne trosopplæringstradisjonen har vært viktig for å gi næring til tro, har den også vært en viktig kilde til kunnskapstilegnelse og økt forståelse av tro i møte med samfunnet. En bredt anlagt trosopplæring vil også bidra i arbeidet med å styrke demokratiet i Den norske kirke gjennom økt kunnskap og aktiv deltakelse blant kirkens medlemmer.

Ny kirkeordning

Den norske kirke har vært statskirke siden reformasjonen ble innført i Norge. Men begrepet statskirke er ikke tydelig definert utover dens tilknytning til kongens funksjon som øverste styrende organ i staten og i kirken. De planlagte grunnlovsendringene som følger kirkeforliket i 2008 medfører at staten stiller seg prinsipielt annerledes i forhold til Den norske kirke enn tidligere. Kirkelig statsråd skal ikke lenger være kirkens øverste kirkestyre og lede geistligheten, men staten skal understøtte Den norske kirke som folkekirke. Endringene legger også "et nytt grunnlag for ytterligere utvikling av kirkens selvstendighet" (Høringsuttalelse om Grunnlovskonsekvenser (FAD 2011)).

Begrepet folkekirke er et vagt begrep i en slik sammenheng. Samtidig har Den norske kirkes posisjon som majoritetskirke og statskirkearven betydning for Den norske kirkes selvforståelse. I boken "Kirken nå" gis det både en innføring i enkelte sider ved

tilblivelsen av det tette forholdet mellom stat og kirke, men også synspunkter på begrepet folkekirke, som viser at stat og kirke ikke er statiske størrelser.

Forståelsen av folkekirkens mangfoldige liv spiller en rolle for arbeidet med ny kirkeordning. Hvem "eier" kirken? Hvem bruker kirken, og når? Hvem har rett til å bestemme i kirken? Dette er kompliserte spørsmål, ikke bare fordi Den norske kirke lenge har gått under betegnelsen statskirke. Kirken har også vært en majoritetskirke i nasjonal sammenheng og har i stor grad vært preget av det å være norsk. I tillegg har kirken en lang historie som aktiv samfunnsaktør, viktig både for tro, riter og for samfunnets sosiale behov. Kirken har slik sett ikke bare en konfesjonell arv, men også en sosiokulturell historie. I tillegg har Den norske kirke spilt en rolle i forholdet til Norge som nasjon. Den norske kirke har siden middelalderen hatt det privilegium å være en statsbærende institusjon, en stor eiendomsbesitter og en bidragsyter til byggingen av det norske samfunnet og demokratiet. Dette medfører behov for en gjennomgang av Den norske kirkes tjeneste for samfunnet, som samfunnsaktør.

Samtidig finnes et helt annet, og indrekirkelig behov for å definere kirkens tjeneste. I boken "Kirke nå" finnes en gjennomgang av Ordets betydning for kirken. Også kirkens tjeneste, for eksempel gjennom diakoni og misjon, blir belyst gjennom flere kapitler. Et stort spørsmål som Den norske kirke står overfor, er hvordan forholdet mellom en kirke som lever av Ordet og kirkens kall til tjeneste skal forstås. Hva er for eksempel forholdet mellom å forkynne Ordet og å vitne om evangeliet i handling? Spørsmålet er sentralt for hvordan kirkens tjeneste skal forstås, og avgjørende for hvordan Den norske kirke former gode ordninger i en ny tid. "Diakoni i kontekst" drøfter dette anliggendet. Der holdes forkynnelse, gudstjenestefeiring og diakoni sammen for å illustrere hvordan disse tre dimensjonene henger sammen med hverandre, og hvordan hver enkelt er basert på de to andre. I Den norske kirkes Plan for diakoni heter det at diakoni er "evangeliet i handling". I arbeidet med ny kirkeordning kan den norske kirke være med og legge til rette for samspeillet mellom forkynnelse, gudstjeneste og diakoni.

I tillegg til medlemskap i Det lutherske verdensforbund, er Den norske kirke forpliktet på sin deltakelse i flere økumeniske organisasjoner, en forpliktelse som utfordrer kirken også på hjemmebane. Det anglikansk-lutherske samarbeidet gjennom Porvooavtalen søker en aktiv tilnærming til hverandre gjennom alter- og prekestolfellesskap, utveksling og gjensidig konsultasjon. Samarbeidet med lutherske, reformerte og unerte kirker i Europa gjennom medlemskapet i Community of Protestant Churches in Europe (CPCE), åpner også for alter- og prekestolfellesskap med disse kirkene. Dette bør få konsekvenser for hvordan vi tenker medlemskap, tjenester og ansettelse i Den norske kirke. Vil en anglikansk prest kunne ansettes i Den norske kirke hvis praktiske og teologiske forhold lå til rette for det? Vil et medlem i en tysk unert kirke som bor fast i Norge kunne velges inn i et lokalt menighetsråd i Den norske kirke?

Å være en åpen folkekirke innebærer i dag å utvikle fellesskap som verdsetter mangfold og respekterer ulikheter, slik det er uttrykt i Den norske kirkes visjonsdokument. I et land og et samfunn i endring innebærer det å motta, inkludere og bli påvirket av mennesker fra andre steder og med andre skikker. Det kan for eksempel bety dialog med mennesker

med annen trosbakgrunn på et annet språk enn norsk etter gudstjeneste på en søndag formiddag. Inkludering skjer ikke nødvendigvis av seg selv, men er en aktiv handling. Det ligger en utfordring i å ta vare på folkekirkens rike kulturarv samtidig som kirken må bli flinkere til å inkludere mennesker med annen nasjonal identitet, etnisitet og kultur. Den svenske teologen Gustav Wingren har påpekt at denne åpenheten ikke er en trussel, men et kjennetegn ved kirkens identitet.

Arbeidet med ny kirkeordning og demokratireformen må forholde seg til en kompleks virkelighet. Det er viktig at folkekirkens mange uttrykk ikke bare blir oppfattet som motsetningsfylt, men som et mangfold som kan virke berikende på hele kirken.

Misjon

I 2010 ble hundreårsjubileet for en verdensmisjonskonferanse i Edinburgh 1910 markert, både internasjonalt og i Norge. Markeringen var en viktig internasjonal og økumenisk begivenhet, som brakte både gamle og nye utfordringer på bordet. Kirken er kalt til misjon. Dette kallet er Guds kall, og misjonen er Guds misjon. Misjon er derfor en grunnleggende del av kirkens eksistens, og ikke bare en del av kirkens aktiviteter. Dette har vært en viktig erkjennelse til fornyelse både av misjonsbegrepet og kallet til tjeneste for evangeliet.

En av Den norske kirkes uttalte visjoner er å være en misjonerende kirke. Edinburghjubileet gav flere utfordringer til Den norske kirke. For det ene er kontakten mellom kirke og misjonsorganisasjoner viktig for kirkens selvforståelse som en kirke i misjon. For det andre er samarbeidet mellom menigheter og misjonsorganisasjoner, og mellom kirke og misjonsorganisasjoner, grunnleggende for troverdigheten i det kristne budskap og kirkens kall til å være ett. Bevegelsen fra å være en nasjonal kirke som rommer mer eller mindre selvstendige misjonsaktører til å bli en misjonel kirke, fører med seg endringer både i organisasjon og selvforståelse, i forholdet til misjonsorganisasjonene, og i forholdet til den verdensvide kirke. Dette er ikke bare uttrykk for et geografisk endret bilde av at misjonærer sendes fra hele verden til hele verden, det sier også noe om at kirkens og troens plass i et tradisjonelt "kristent" Norge er endret. Hvordan forholder Den norske kirke seg til at en stor prosentandel av innvandrere er kristne, hvorav noen anser et sekularisert Norge som en misjonsmark? Organisasjonenes brede misjonskompetanse er av avgjørende betydning i møte med denne endrede situasjonen. Samtidig kan Den norske kirke være en viktig samarbeidspartner i endringene, ved å unngå privatiseringen av misjon, og ta på alvor kallet til tjeneste for evangeliet. Sist, men ikke minst viser internasjonalt samarbeid i misjon at det er behov for helhetlig tenkning rundt forholdet mellom forkynnelse og diakoni for et troverdig kristent vitnesbyrd.

LVF-dokumentet "Misjon i kontekst" peker på forvandling, forsoning og myndiggjøring som tre dimensjoner ved misjon. Disse tre dimensjonene er også anvendt i det nye dokumentet "Diakoni i kontekst – Forvandling, Forsoning, Myndiggjøring". Begrepene angir grunnleggende retninger for diakonalt arbeid, og sier samtidig noe om verdier som styrer dette arbeidet, og hvordan det gjøres. Den felles anvendelse av disse begrepene for

både misjon og diakoni antyder den tette sammenhengen mellom disse to sidene ved kirkens vesen. Utviklingen i retning av en mer helhetlig forståelse av samspillet mellom misjon ved diakoni og misjon ved forkynnelse er på flere måter i tråd med Den norske kirkes Plan for diakoni.

Diakoni og sosialetisk ansvar

Den norske kirkes Plan for diakoni har følgende definisjon av diakoni: ”Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet.” På denne måten fastholdes og holdes den lokale, allmenne diakoni og den verdensvide utfordring sammen. Diakonien er alltid lokalt forankret, i konkret tilstedeværelse og handling. Samtidig står enhver konkret situasjon i en sammenheng som er større enn seg selv. Diakonien oppgave består derfor i å være tilstede i den konkrete situasjon og samtidig se og analysere denne i en større sammenheng.

Samtidig som diakonien er lokalt forankret, er den i sitt vesen et internasjonalt anliggende, med ulike handlingsarenaer. For mange norske menigheter ligger det en utfordring i å fokusere på globale anliggender. Diakoni er et kall til å delta i Guds sendelse, og er derfor profetisk og transformativ. Diakonien kan ikke skilles fra *koinonia* - fellesskapet. Det nytestamentlige begrepet *koinonia* har ført til en fornyelse i forståelse av kirkens vesen i internasjonal økumenisk dialog. Fellesskapet er konstituerende for Jæus Kristi kirke. Kirkens diakonale tjeneste virker inn i denne forståelsen, som kirkens tjeneste for alle mennesker, med henblikk på frigjøring, myndiggjøring og vern om skaperverket.

Den norske kirkes arbeid med en økt forståelse av diakoniens plass i kirken, er fortsatt et viktig bidrag inn i den økumeniske samtalen. De historiske kirker har institusjonalisert den diakonale tjeneste på forskjellig vis. Noen kirker har organisert tjenesten i forhold til den ordinerte kirkelige tjeneste. I andre kirker har diakonien vært en karitativ, lek kirkelig tjeneste. Den norske kirke, sammen med nordiske, lutherske søsterkirker, bidrar inn i den økumeniske dialogen ved å forstå diakoni som en klart karitativt definert kirkelig tjeneste, særlig innefor den anglikansk-lutherske dialogen i Porvoofellesskapet. I Norge er diakoni i større grad forstått som en karitativ tjeneste, og gjennom Nådens fellesskap arbeides det for økt utveksling og samhandling i diakoni mellom Metodistkirken i Norge og Den norske kirke. Også LVF forstår diakoni først og fremst som kirkens karitative tjeneste, og dokumentet ”Diakoni i kontekst – Forvandling, Forsoning, Myndiggjøring” gir begrunnelser og gode innspill til samhandling mellom kirker og organisasjoner.

Den norske kirkes arbeid for fred, global rettferdighet og vern om skaperverket har i stor grad sitt utgangspunkt og sin begrunnelse i skapelsesteologi og forvalteransvar. I de senere år har også forsoningsverket i Kristus i større grad blitt vektlagt som en del av diakoniens begrunnelse. Det internasjonale kirkefellesskapet vi er en del av har bidratt inn i kirkens diakonale arbeid, ikke minst ved å sette store utfordringer på dagsorden. Kirker verden over har ropt ut om nød og urettferdighet som har rammet andre eller dem selv. Kirkens rolle i samfunnet og i møte med sosialetiske utfordringer er slik sett delvis

begrunnet i konkrete situasjoner og ut fra konkrete behov. Debatten rundt kirkens rolle i samfunnet vil derfor alltid være aktuell for Den norske kirke. I den katolsk-lutherske Felleseklæring om rettferdiggjørelseslæren (som også er underskrevet av World Methodist Council), heter det: ”Som fellesskap av rettferdiggjorte med Gud i tro, håp og kjærlighet, er nåden alltid mottatt av Guds frelsende og skapende verk. Men det er ikke desto mindre den rettferdiggjortes ansvar å ikke ødsle bort denne nåden, men å leve i den. Formaning om å gjøre gode gjerninger er en formaning om å praktisere troen...”

Økumenikk

I sin respons til hovedtalen på Kirkemøtet i 2010, ga biskop Bernt Eidsvig fra den romersk-katolske kirke en oppfordring til Den norske kirke om å være mindre norsk. Denne oppfordringen handlet ikke om å gi slipp på egen tradisjon eller majoritetskirkeposisjon i det norske samfunnet. Den handler om å være Guds kirke. Guds kirke er ikke ekskluderende på bakgrunn av nasjonalitet, etnisitet og kultur. Samtidig som Norge blir et stadig mer multireligiøst samfunn, ser vi også et større mangfold blant kristne, bl.a. på grunn av kristne innvandrere. Disse forholdene bidrar til endringer i stat og kirke-relasjonen og kaller på gode økumeniske relasjoner både for kirkenes egen del, og av hensyn til arbeidet med etablering av ny kirkeordning. I hvilken grad makter Den norske kirke å favne mennesker som søker et kristent trosfellesskap, men som kommer fra en annen bakgrunn enn norsk og luthersk? Hvordan kan Den norske kirke legge forholdene til rette for god integrering av nye medlemmer og samarbeid med migrantkirker og nye menigheter? Også gudstjenestereformens fokus på stedegenhet utfordres av det kristne mangfoldet til ikke å være eksklusivt ”norsk”.

Den augsburgske bekjennelse beskriver kirken som forsamlingen av de hellige og sant troende. Dette bør ikke tolkes konfesjonelt ekskluderende. Kirken er forsamlingen hvor evangeliet blir lært rent og sakramentene forvaltet rett. Det som konstituerer kirkens enhet er det samme som konstituerer kirken. Den norske kirke hører til i et større kirkefellesskap av lutherske kirker gjennom Det lutherske verdensforbund (LVF). LVF er en konfesjonell verdensfamilie av kirker som er i alter- og prekestolfellesskap med hverandre. Samtidig er ikke Den norske kirke upåvirket av mangfoldet i dette større fellesskapet. Det vil være av stor betydning for Den norske kirkes bevissthet og selvforståelse som kirke å aktivt delta og utdype dette fellesskapet i årene som kommer. Den norske kirke kan aktivt bidra til LVFs fornyelsesprosess og den internasjonale planleggingen av 500-årsmarkeringen for reformasjonen i 2017.

Innenfor Porvoofellesskapet og Community of Protestant Churches in Europe (CPCE) pågår det betydningsfulle dialoger om kirkens rolle i samfunnet, dens oppdrag og dens ordninger. CPCEs teologiske arbeid med forståelsen av Skriften og bekjennelsen og dialogen om de kirkelige tjenester, bør gi nyttige innspill til egen refleksjon. CPCE arbeider også med forståelsen av kirkefellesskap og ordningsspørsmål knyttet til det å være kirke i en tid i forandring. Porvoo-fellesskapets anglikansk-lutherske dialog om kirkers lære og holdning i etiske spørsmål, og deres samtidige forpliktelse på kallet til enhet med hverandre, er høyst aktuell også for Den norske kirke. Disse

kirkefelleskapene viser også at lutherske kirker ikke er de eneste kirker som kommer fra reformasjonstiden. Vi eier ikke Martin Luther alene. Det er et perspektiv det er viktig å ta vare på frem mot reformasjonsjubileet i 2017, også i en majoritetskirkesituasjon i Norge.

De bredere kirkefelleskapene som Konferansen av Europeiske Kirker (KEK) og Kirkenes verdensråd (KV), med medlemmer fra reformatoriske, ortodokse, anglikanske og gammelkatolske kirker, fortsetter å bidra med viktige refleksjoner for Den norske kirke. Dens arbeid for menneskerettigheter, fred og rettferdighet er nært knyttet opp til tenkningen rundt det å være et kirkelig fellesskap. Kirken er et inkluderende fellesskap, et fellesskap som ikke kun er til for seg selv. Kirkenes Verdensråds Faith and Order-kommisjon har gjort et betydelig arbeid med å utforske de nytestamentlige fellesskapsbegrepene, som har hatt stor innvirkning også på Den norske kirkes oppfatning av hva en kirke er, blant annet gjennom studiet av "The Nature and Mission of the Church".

For Den norske kirke er deltakelsen i de økumeniske organisasjoner både en utfordring og en inspirasjon til fornyelse, også i Norge. Det vil være av betydning for den norske kirkes økumeniske engasjement lokalt og nasjonalt at videre arbeid med en oversikt over våre økumeniske relasjoner og konkrete samarbeid gjøres tilgjengelig. I planleggingen av reformasjonsmarkeringen i 2017 gir årene som kommer en god mulighet også for å kartlegge reformatoriske og økumeniske initiativ i Norge, ikke minst i bispedømmene, og legge til rette for økumenisk samhandling lokalt. Det gir også mulighet for å planlegge Den norske kirkes videre økumeniske relasjoner lokalt og globalt, gjennom utveksling og samarbeid med søsterkirker.

Økonomiske/administrative konsekvenser

Saken har i første rekke administrative konsekvenser, ettersom noe grunnlagstenkning, utredningsarbeid og informasjonsarbeid bør påregnes. Det er ønskelig at utredningsarbeid rundt kirkeordningsspørsmål skjer i konsultasjon med de forskjellige fagområder som berøres. Noen økonomiske og administrative konsekvenser ved utarbeidelse av informasjons- og ressursmateriell må påregnes, for eksempel i forbindelse med inkludering av innvandrere.